

УДК 349.42:336.6

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФІНАНСОВИХ ВІДНОСИН ЗА УЧАСТЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ІНСТИТУТ АГРАРНОГО ПРАВА

**А.М. СТАТІВКА, доктор юридичних наук, професор,
Національний університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого»**

Досліджуються окремі проблемні правові питання правового регулювання фінансових відносин за участю сільськогосподарських підприємств; визначено й обґрунтовано, що в аграрному праві сформовано інститут «Правового регулювання фінансових відносин за участю сільськогосподарських підприємств».

Фінансові відносини, сільськогосподарські підприємства, правовий інститут.

Аграрний сектор економіки, його центральна ланка – сільське господарство, включений в загальні для всієї економіки держави фінансові відносини, а тому є важливою складовою зазначених відносин.

Проведення в державі аграрної реформи вимагає розроблення та юридичного закріплення такої фінансової системи, яка була б адекватною ринковим умовам функціонування аграрного виробництва. Перетворення фінансової системи аграрного сектора економіки не повинно обмежуватися тільки формальною перебудовою управлінської ієрархії, перерозподілом функцій, прав та обов'язків, а також відповідальності всіх ланок. Воно має базуватися на корінній зміні фінансового інструментарію, здатного забезпечити ефективно та стале функціонування сільського господарства в цілому.

У процесі правового регулювання фінансових відносин в аграрному секторі економіки слід виходити з визнання факту існування генетичної єдності всіх ланок фінансової сфери і не гіперболізувати фінанси сільськогосподарських підприємств. Таке положення є принципово важливим для вироблення фінансової стратегії та законодавчого закріплення в умовах переходу аграрного сектору економіки на ринкові відносини і форми господарювання, коли «оздоровлення потребують одночасно як державні фінанси всіх рівнів, так і фінанси підприємств і ведеться пошук виходів із стагнації» [1, с. 23]. При цьому враховується негативний вплив світової економічної кризи.

Причини погіршення фінансового стану сільськогосподарських підприємств лежать як у сфері виробництва, так і поза ним (ведення сільського господарства в умовах природно-кліматичного ризику, низький

рівень господарювання, нееквівалентний обмін між сільським господарством і промисловістю та галузями, які обслуговують сільське господарство) [2, с. 7]. При цьому необхідно провести всебічний аналіз впливу вимог права Світової організації торгівлі, членом якої є Україна, щодо надання державою підтримки вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам.

Правове регулювання фінансових відносин в державі в цілому і, зокрема, в сільському господарстві, здійснюється нормами фінансового права. Система фінансових відносин, про яку згадувалося вище, включає такі її види: бюджетні відносини, які виникають щодо наповнення і витрат бюджетних коштів; податкові відносини, що охоплюють збір, перерахування податків й податкових платежів; кредитні й розрахункові відносини; відносини з приводу страхування майна, здоров'я працюючих.

Разом із тим особливості аграрного виробництва, сезонний характер проведення робіт, ризик значних втрат у процесі виробництва не з вини сільськогосподарських товаровиробників зробили з останнього суб'єктом фінансових відносин особливого роду.

Таким чином, правове регулювання фінансових відносин за участю сільськогосподарських підприємств має певні особливості, які ґрунтуються на загальних напрямках державного регулювання сільського господарства і здійснення державної підтримки даної галузі [3, с. 23]. Отже, низка особливостей, притаманних фінансовим відносинам сільськогосподарських товаровиробників за участю держави, місцевих органів влади і самоврядування, банківських, податкових, страхових установ та організацій вимагають теоретичного осмислення з позиції аграрного права. Все це дасть змогу створити належні правові засади для ефективного й сталого функціонування сільського господарства. Саме специфіка сільськогосподарської діяльності, яку здійснюють суб'єкти аграрного виробництва, з урахуванням джерел правового регулювання механізму реалізації їх інтересів, визначають важливість вивчення аграрно-правового регулювання фінансових відносин за участю сільськогосподарських підприємств в умовах ринку.

Необхідно зазначити, що питання правового регулювання фінансових відносин в сільському господарстві так чи інакше розглядали у своїх працях багато представників аграрно-правової науки. О.В. Гафурова слушно зазначає, що в сучасних умовах побудова ефективної системи оподаткування сільського господарства повинна розглядатися як важливий крок на шляху до створення конкурентоспроможного аграрного сектору, що буде значним внеском у загальний економічний розвиток країни. При цьому автор акцентує увагу тільки на суб'єктах сплати фіксованого сільськогосподарського податку, окремих вимогах до платників, об'єктів і ставці, порядку нарахування та сплати зазначеного податку [4, с. 453–462]. Поза увагою О.В. Гафурової залишилися питання кредитування, розрахунків, касових операцій та ін.,

що утворюють систему фінансових відносин за участю сільськогосподарських підприємств.

Т.В. Курман також не досліджує важливі питання щодо системи фінансових відносин у сільському господарстві за участю товаровиробників аграрної продукції, окрім одного – це правове регулювання оподаткування у сільському господарстві [5, с. 74–77].

Актуальність та багатоаспектність питань фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств і її правове регулювання обумовили інтерес до них О.М. Пащенко. У зв'язку з цим слушною є думка науковця, що саме наявність законодавчого закріплення розмаїття форм суб'єктів аграрного господарювання, заснованих на різних формах власності, стала головною передумовою розвитку ринкового механізму регулювання фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств. У процесі набуття й реалізації суб'єктами аграрного господарювання фінансових правомочностей виникають відповідні фінансові правовідносини. Фінансові правовідносини сільськогосподарських підприємств поділяються на внутрішні та зовнішні.

О.М. Пащенко зазначає, що до внутрішніх належать фінансові відносини із забезпечення встановленої законодавством фінансової дисципліни (ведення різноманітних форм обліку, звітності, нарахування дивідендів на акції або майнові та земельні паї) на підприємствах. Внутрішні фінансові відносини сільськогосподарських підприємств охоплює предмет аграрного права.

На думку автора, зовнішніми фінансовими відносинами сільськогосподарських підприємств є їх відносини з фінансовими органами держави, а також відносини, в яких підприємство є засновником нових суб'єктів господарювання, і фінансові відносини, пов'язані зі здійсненням розрахунково-кредитних і касових операцій сільськогосподарських підприємств. На відміну від внутрішніх, зовнішні фінансові відносини сільськогосподарських підприємств, як правило, регламентуються нормами цивільного, господарського, адміністративного і фінансового права [6, с. 171–172].

Таким чином, фінансова діяльність сільськогосподарських підприємств характеризується поліструктурністю. У зв'язку з цим виникає питання: чи є правове регулювання фінансових відносин за участю сільськогосподарських підприємств інститутом аграрного права?

Варто звернути увагу на те, що видова різноманітність зазначених відносин об'єктивно впливає на ускладнення правового інструментарію, потрібного для належного регулювання даних відносин. Саме тому удосконалення правових норм і методів правового впливу на фінансові відносини за участю сільськогосподарських підприємств вимагає подальшого розвитку як аграрного права, так і аграрно-правової науки як динамічних соціальних явищ. Останні й повинні дати відповідь на поставлене питання. З цією метою доцільно з'ясувати декілька обставин.

По-перше, необхідно зважити на вплив специфіки аграрного виробництва на правове регулювання фінансових відносин за участю сільськогосподарських підприємств. Саме специфіка аграрного виробництва здійснює прямий і опосередкований вплив на фінансові відносини сільськогосподарських підприємств і на їх правове регулювання. Наприклад, основою фінансових відносин сільськогосподарських підприємств є внутрішньогосподарська фінансова діяльність щодо формування, розподілу, перерозподілу і використання грошових коштів для забезпечення внутрішнього відтворення структурними підрозділами (дільниця, відділення, бригада, цех, ферма тощо) сільськогосподарських підприємств. У такому сенсі учасниками фінансових відносин є не властиві і не відомі фінансовому праву "суб'єкти фінансової діяльності", як внутрішньогосподарські структурні підрозділи сільськогосподарських підприємств. Останні є суб'єктами внутрішньогосподарських фінансових відносин. Діяльність таких підрозділів не є предметом регулювання не тільки фінансового права, а й цивільного, якому відомі тільки дві категорії суб'єктів (юридичні та фізичні особи). Тому фінансові відносини між сільськогосподарським підприємством і його структурними підрозділами є предметом правового регулювання аграрного права.

По-друге, важливо виявити особливості правового статусу сільськогосподарського підприємства як суб'єкта фінансових правовідносин. Відомо, що основою правового статусу сільськогосподарських підприємств як суб'єктів фінансових правовідносин є їх статус в якості виробника сільськогосподарської продукції. Виробництво сільськогосподарської продукції є основною і невід'ємною ознакою сільськогосподарського підприємства. Разом з тим наявність доходу від реалізації сільськогосподарської продукції є додатковою ознакою. Її слід пов'язувати як з особливостями виробничого відтворення, так і інших сфер діяльності сільськогосподарського підприємства. Тут фінансова діяльність сільськогосподарського підприємства є багатовекторною і носить комплексний характер, а тому накопичення, розподіл і використання фінансових ресурсів пов'язані як з виробництвом, так і з соціальною, трудовою, побутовою, екологічною та іншими сферами.

По-третє, сільськогосподарські підприємства, їх діяльність у негативних природно-кліматичних умовах, незалежно від соціально-політичних і господарсько-ризикованих ситуацій потребує державної підтримки. У багатьох зарубіжних країнах має місце такий підхід. Глобалізація процесів, які відбуваються у світі, а також радикальні соціально-економічні перетворення в Україні і її інтеграція у світову економіку вказують на необхідність проводити комплекс заходів щодо організаційної, правової і фінансової підтримки вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника. Все це вимагає підвищення ролі органів державної влади та місцевого самоврядування в належній

організації у цілому фінансової діяльності в аграрному секторі економіки, що допоможе ефективно забезпечити внутрішнє виробниче відтворення сільськогосподарських товаровиробників, оптимізувати виконання ними як приватних, так і публічно-правових фінансових зобов'язань, що виникають на підставі законів або договорів.

По-четверте, особливості правовідносин у сфері фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств проявляються: а) в обумовленості й залежності від специфіки такого складового сектора економіки, як сільське господарство; б) у наявності особливої сфери функціонування (зовнішня та внутрішньогосподарська); в) у наявності особливих суб'єктів; г) у наявності специфічних об'єктів правовідносин (грошові кошти); д) у подвійності (дуалізмі) правової природи даних відносин (з одного боку, домінує владність у відносинах з державою, а з другого – паритетність і договірний характер у відносинах з фінансово-кредитними інститутами).

Викладене дає змогу зробити висновок про наявність правового інституту «Правове регулювання фінансових відносин за участю сільськогосподарських підприємств» в аграрному праві. Під ним слід розуміти систему правових норм, які регулюють комплекс відносин, у межах яких відбувається рух грошових коштів сільськогосподарських підприємств. Норми, які регулюють фінансові відносини сільськогосподарських підприємств за участю органів державної влади, місцевого самоврядування і фінансово-кредитних інститутів, доцільно об'єднувати в самостійний інститут аграрного права. При цьому необхідно враховувати існуючі норми податкового, фінансового, банківського й цивільного права. У такій якості норми зазначеного інституту врегулюють ті фінансові відносини, які врахують специфіку й особливості аграрного виробництва, а також у цілому врегулюють фінансову діяльність як важливий напрям у досягненні сталого й ефективного аграрного виробництва.

В умовах, коли правову основу фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств становить розгалужений комплекс нормативно-правових актів, які належать до різних галузей законодавства, а аналіз чинної практики функціонування аграрного виробництва вказує на об'єктивну потребу в особливому правовому регулюванні зазначених відносин, необхідно й доцільно формувати даний комплексний правовий інститут у рамках аграрного права. Формування такої правової спільності допоможе охопити увесь механізм руху грошових коштів з урахуванням захисту інтересів сільськогосподарських підприємств.

Список літератури:

1. Ханнанов Р.А. Государственное регулирование устойчивости аграрного производства / Р.А. Ханнанов, Т.Р. Ханнанова. – Уфа : Гилен, 1997. – 137с.
2. Зенкова И. Инвестирование АПК и новые формы хозяйствования / И. Зенкова // АПК: экономика, управление. – 1991. – № 2. – С. 17–23.

3. Аграрное право: учеб. / под ред. С.А. Боголюбова, Е.Л. Мининой. – М. : Эксмо, 2008. – 368 с.

4. Аграрне право України: підруч. / В.М. Єрмоленко, О.В. Гафурова, М.В. Гребенюк [та ін.] ; за заг. ред. В.М. Єрмоленка. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 608 с.

5. Аграрне право: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / В.П. Жушман, В.М. Корнієнко, Г.С. Корнієнко та ін. ; за ред. В.П. Жушмана та А.М. Статівки. – Х. : Право, 2010. – 296 с.

6. Аграрне право України: підруч. / за ред. О.О. Погрібного. – К. : Істина, 2004. – 448 с.

Исследуются отдельные проблемные вопросы правового регулирования финансовых отношений при участии сельскохозяйственных предприятий; определено и обоснованно, что в аграрном праве сформирован институт «Правового регулирования финансовых отношений при участии сельскохозяйственных предприятий».

Финансовые отношения, сельскохозяйственные предприятия, правовой институт.

The article presents the researches of the separate problem questions of the legal regulation of financial relations with participation of agricultural enterprises; it is grounded, that institute of the «Legal regulation of financial relations with participation of agricultural enterprises» is formed in agrarian law.

Financial relations, agricultural enterprises, legal institute.